

УДК 371.134

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-3-30>

Оксана ПИЛЬТЯЙ,

orcid.org/0000-0003-2949-5812

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *piltyaj@ukr.net*

Наталія ВЕРЕСОЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-6778-9892

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *veresotscka@ukr.net*

АКТИВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Безробіття серед молоді, яке постійно збільшується, свідчить про те, що для більшості підготовка до трудового шляху не відповідає її сучасним вимогам. А коли відбувається перехід від навчання до трудової діяльності, то виникає проблема трудової адаптації. Професійне самовизначення буде ефективним тоді, коли особистість сама буде проявляти активність у пошуку професії. У практичній підготовці учнівської молоді до реалій сучасного ринку праці одну з головних ролей відіграють уроки трудового навчання, адже саме через них учні отримують знання про різні види праці, сучасну індустрію, розвивають свої інтереси до праці та творчі здібності. Згадана вище проблема потребує особливої уваги, оскільки випускники шкіл слабо орієнтуються у виборі професії, незадоволені власним вибором і часто стоять на роздоріжжі.

У статті висвітлюється проблема активізації професійного самовизначення учнівської молоді на уроках трудового навчання. Здійснено аналіз активізуючих форм та методів на уроках трудового навчання та визначено їх вплив на професійне самовизначення школярів. Прослідковано, що найбільшого використання у профорієнтаційній практиці набули ігрові методи. Ділові ігри імітують виробничу чи соціальну діяльність людини, створюють сприятливі умови для розвитку творчих здібностей учнів та розвивають інтерес до самостійних досліджень. У процесі рольових ігор школярі можуть бути у певних життєвих ситуаціях, спробувати себе в різних ролях, що згодом може вплинути на подальший вибір професії. Наведено приклади профорієнтаційних ігор: настільні профорієнтаційні ігри, карткові ігрові методики, які дозволяють формувати в учнів внутрішню активність під час вирішення питань вибору професії. Розкрито особливості проведення професійної активізації через професійні проби та виділено переваги професійних проб щодо інших форм професійної активізації.

Таким чином, використання різних форм та методів з метою активізації професійного самовизначення на уроках трудового навчання має безперечний вплив на вибір професії учнями, оскільки на уроці вони можуть «приміряти» на себе різні професії. У процесі професійних проб учні отримують досвід роботи з обраної професії і намагаються визначити, чи відповідає характер цієї діяльності їх здібностям та умінням.

Ключові слова: активізація, професійне самовизначення, професійна орієнтація, трудове навчання, ігрові методи, професійна проба.

Oksana PILTIAI,

orcid.org/0000-0003-2949-5812

Candidate of History Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Technological Education and Computer Graphics

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

(Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine) *piltyaj@ukr.net*

Nataliia VERESOTSKA,

orcid.org/0000-0001-6778-9892

Candidate of Pedagogics Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Technological Education and Computer Graphics

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

(Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine) *veresotscka@ukr.net*

ACTIVATION OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IS ON LESSONS OF LABOR TRAINING

Unemployment among young people, which is constantly increasing, indicates that for most, preparation for employment does not meet its modern requirements. And when there is a transition from training to work, there is a problem of labor adaptation. Professional self-determination will be effective when the individual himself will be active in finding a profession. In the practical preparation of student youth for the realities of the modern labor market, one of the main roles is played by the lessons of labor training, because it is through them that students gain knowledge about different types of work, modern industry, develop their interests in work and creative abilities. The above-mentioned problem needs special attention, as school graduates are poorly oriented in choosing a profession, dissatisfied with their own choice and often at a crossroads.

The article highlights the problem of activating the professional self-determination of student youth in the lessons of labor training. The analysis of activating forms and methods at lessons of labor training is carried out and their influence on professional self-determination of schoolboys is defined. It is followed that the most used in career guidance practice are game methods. Business games imitate human production or social activities, create favorable conditions for the development of creative abilities of students and develop interest in independent research. In the process of role-playing games, students can be in certain life situations, try themselves in different roles, which can later affect the further choice of profession. Examples of career guidance games are given: board career guidance games, card game techniques, which allow students to form internal activity in solving the choice of profession. The peculiarities of professional activation through professional tests are revealed and the advantages of professional tests over other forms of professional activation are highlighted.

Thus, the use of various forms and methods in order to enhance professional self-determination in the lessons of labor training has an indisputable influence on the choice of profession by students, because in class they can "try on" different professions. In the process of professional trials, students gain experience in the chosen profession and try to determine whether the nature of this activity corresponds to their abilities and skills.

Key words: *activation, professional self-determination, professional orientation, labor training, game methods, professional test.*

Постановка проблеми. Зміни в економіці всіх країн, особливо розвинених, потребують від працівників нових якостей, які повинні розвиватися на всіх рівнях професійної та загальноосвітньої підготовки, зокрема підвищеної професійної та географічної мобільності. Безробіття серед молоді, яке постійно збільшується, свідчить про те, що для більшості підготовка до трудового шляху не відповідає її сучасним вимогам. А коли відбувається перехід від навчання до трудової діяльності, то виникає проблема трудової адаптації. Професійне самовизначення буде ефективним тоді, коли особистість сама буде проявляти активність у пошуку професії. У практичній підготовці учнівської молоді до реалій сучасного ринку праці одну з головних ролей відіграють уроки трудового навчання, адже саме через них учні отримують знання про різні види праці, сучасну індустрію, розвивають свої інтереси до праці та творчі здібності.

Аналіз досліджень. Над проблемою підготовки підлітків до професійного самовизначення та професійної орієнтації працювало і працює багато зарубіжних та вітчизняних вчених: Є. Клімов, І. Назімов, Д. Закатнов, О. Голомшток, Е. Зеєр, В. Зінченко, Л. Йовайші, В. Сидоренко, В. Синявський, Є. Павлютенков, А. Вайсбург, В. Мадзігон, П. Атутов, М. Пряжніков, К. Платонов, О. Сазонов, І. Кон, П. Шавір, С. Чистякова, А. Маслоу, Дж. Сьюпер, Дж. Холланд та інші.

Особливу увагу активізації професійного самовизначення учнів приділяли увагу М. Янцур, О. Пряжнікова, М. Пряжніков, Б. Федоришин, С. Фукуяма, О. Сазонов, В. Рибалка, П. Лернер, В. Сидоренко, Л. Гуцан, Л. Мітіна та інші дослідники. Згадана вище проблема потребує особливої уваги, оскільки випускники шкіл слабо орієнтуються у виборі професії, незадоволені власним вибором і часто стоять на роздоріжжі.

Мета статті – здійснити аналіз активізуючих форм та методів на уроках трудового навчання та визначити їх вплив на професійне самовизначення учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Підготовленість школярів до професійного самовизначення значною мірою залежить від організації профорієнтаційної роботи в школі, а значить – від умінь вчителя проводити таку роботу. Адже у школах часто відсутні методисти з питань профорієнтації, психологи-профконсультанти, тож реалізацію завдань і функцій з професійної орієнтації покладено на класних керівників, методистів з виховної роботи та вчителів-предметників (Опачко, Сагарда, 2000: 3).

Професійне самовизначення учнів буде ефективним тоді, коли вони самі будуть зацікавлені у пошуку своєї професії, будуть проявляти активність, перевіряючи себе в ній, а це можливо на уроках трудового навчання. Адже трудове навчання як навчальний предмет відіграє важливу роль у

формуванні особистості учня, розвитку його здібностей, світогляду і обдарувань. Оскільки урок є основною формою навчально-виховного процесу, від того, наскільки серйозно ставиться вчитель-предметник до включення в хід уроку профорієнтаційного матеріалу, буде залежати ефективність роботи всієї школи під час підготовки учнів до вибору професійного шляху.

У процесі трудового навчання створюються сприятливі умови для ознайомлення учнів з цілим рядом професій, пов'язаних з обробкою деревини, металів та інших матеріалів, з виконанням електромонтажних робіт та інше. Сприятливі в тому розумінні, що на уроці можна не просто дати поверхневе уявлення, чим займається той або інший спеціаліст, а по-справжньому розкрити всі сторони професії, показати умови праці (Пильтяй, 2019: 97).

На уроках трудового навчання вчитель має велику можливість підготувати учня до усвідомленого вибору професії, виявити його сильні та слабкі сторони, а також розкрити і показати зв'язок між виробництвом, технікою та мистецтвом. Адже трудове навчання тісно пов'язане з розвитком творчої активності учнів, що є одним із основних завдань, яке постає перед сучасною українською школою (Пильтяй, 2019: 98).

Для виконання поставлених завдань вчителю трудового навчання на уроках варто використовувати різноманітні форми та методи активізації професійного самовизначення учнів.

Слово «активність» походить від латинського *activus* – діяльний, енергійний, ініціативний, той, що розвивається. Активність проявляється через діяльність, в основі якої лежить потреба. Стимулами активності, крім потреби, є інтереси та мотиви, які визначаються метою діяльності. Проявлятися активність може в різних видах діяльності, а саме громадській, професійній, пізнавальній (навчальній), ігровій, трудовій тощо (Янцур, 2015: 187).

До основних форм професійної активізації відносять: уроки трудового навчання, заняття в гуртках технічної чи прикладної творчості, факультативні курси з підготовки учнів до вибору професії, професійні конкурси, клуби майбутніх спеціалістів, шкільні трудові об'єднання, вечори техніки, тижні техніки і праці, виставки творчих робіт учнів, тренінгові заняття з певних професій, індивідуальні завдання професійного спрямування (виконуються на уроках трудового навчання), ділові профорієнтаційні ігри (рольові, операційні, імітаційні, інсценування, психодрами, соціограми та ін.) (Янцур, 2012: 228-229а).

Найбільшого використання у профорієнтаційній практиці набули ігрові методи. Ділові ігри імі-

тують виробничу чи соціальну діяльність людини. Граючись, учні закріплюють набуті знання, вміння та навички, розвивають творче мислення. Активні методи поглиблюють інтерес учнів до вирішення проблем професійного самовизначення та стимулюють до вибору певної професії. Моделювання в діловій грі типових ситуацій, що виникають у практиці професійної діяльності фахівця, створює максимально наближені умови до виробничих процесів різних видів діяльності. Поєднання елементів професійної і навчальної діяльності з елементами гри знімає психологічну напруженість у діях учнів під час вирішення актуальних завдань. Ігрові методи поділяють на: дидактичні ігри, ігри-змагання, ігри-вправи, сюжетно-рольові (імітаційні, операційні) (Мосол, Бондар, 2019: 90). У процесі рольових ігор школярі можуть бути у певних життєвих ситуаціях, спробувати себе в різних ролях, що згодом може вплинути на подальший вибір професії.

О. Ю.Пряжнікова та М. С.Пряжніков наводять приклади активізуючих методів, які дозволяють формувати в учнів внутрішню активність під час вирішення питань вибору професії: настільні профорієнтаційні ігри, карткові ігрові методики. М. С. Пряжніков наголошує, що настільні карткові ігрові методики дозволяють моделювати проблеми особистого і професійного самовизначення у більш простих формах. Це дає можливість використовувати ці методики як «домашній» засіб для самостійного використання учнями та їх батьками.

Наприклад, у профорієнтаційній грі «Або-Або» учасники пересувають свої фішки по ігровому полю, здійснюючи виписані на кожній клітинці ходи, пов'язані з вибором або відмовою від тих чи інших складників професійного, життєвого та особистого розвитку. За зробленим (у вигляді відібраних карток) вибором у кінці гри з'ясується, який професійний і життєвий стереотип вдалося реалізувати кожному учаснику гри (Пряжнікова, Пряжніков, 2005: 294).

Зацікавлюють учнів ігри з використанням виготовлених ними ігрових карток (з декількох повних колод по 8–12 карток), в яких моделюються деякі моральні моменти щодо вибору професії, а всі результати ігрової дії відображають в спеціальних бланках. Важливою частиною є підготовка до гри, коли кожен учень, заповнюючи свій набір карток (наприклад, співвідносячи якості людини з різними професіями), сам виступає в ролі експерта, що в багатьох учнів викликає зацікавленість (Браславська, 2018: 41).

В еколого-економічній грі «Бізнес-Сміття» моделюються моральні якості підприємницької діяльності.

Учасники гри купують території, будуючи на них свої підприємства, але, на відміну від відомої гри «Монополія», ці підприємства не тільки дають гравцям прибуток, але і забруднюють всі наявні території (все покривається спеціальними картками з «черепами», які відображають «екологічну смерть»). Якщо не фінансувати природоохоронні заходи, то гра швидко закінчується екологічною катастрофою. Постійна нестача у гравців «зайвих» коштів провокує не тільки ігрові емоційні переживання, але і необхідність як-небудь кооперуватися проти спільної загрози.

Додають інтриги в хід гри спеціальні ігрові ролі Банкіра, Мафії, Браконьєра, Президента, Поліції, Дива, Біди, а також особливі картки із випадковими економічними та екологічними подіями (Пряжнікова, Пряжников, 2005: 295).

Основною вимогою до методів активізації професійного самовизначення є їх зрозумілість та доступність до практичного використання. Потрібно зазначити, що активізуючі методи допускають імпровізацію під час їх використання. Так, деякі методики, наприклад, карткові профорієнтаційні ігри, дозволяють змінювати рівень складності по ходу проведення гри. Важливою особливістю активізуючих методик є наявність часу для їх проведення. Наприклад, більшість профорієнтаційних ігор із класом і активізуючих опитувальників розраховані на урок (40–45 хвилин), карткові і настільні ігри можуть тривати 1,5–2 години роботи в режимі індивідуальної і групової консультації (Мосол, Бондар, 2019: 92).

На уроках трудового навчання також пропонується здійснювати професійну активізацію учнів 8–9 класів через професійні проби.

Саме під час проб найвиразніше здійснюється розвиток інтересів і нахилів учнів, активізація діяльності їх до вибору професії, а також те, що учнівська молодь включена в цілеспрямовану, професійно визначену діяльність.

Професійна проба – вид навчально-трудової діяльності учнів, який спрямований на перевірку професійно важливих якостей особистості та її придатності до професії (Янцур, 2012: 231–232а).

М.С.Янцур виділяє переваги професійних проб, щодо інших форм професійної активізації (Янцур, 2012: 232а):

- наявність конкретних цілей щодо професійного самовизначення;
- строго індивідуальна можливість кожному учневі випробувати себе у професії;
- відсутність обмеження напрямів діяльності;
- прямий зв'язок з підготовкою до майбутньої професійної діяльності та вибору життєвого шляху;

– відсутність жорстких обмежень, що дозволяє рухатись кожному учню своїм темпом;

– можливість проводити проби в різних умовах (домашніх, шкільних, виробничих).

Професійну пробу визначають як профвипробування, яке може моделювати елементи конкретного виду професійної діяльності (завершений процес), а також сприяти свідомому та обґрунтованому вибору професії.

Під час проведення професійних проб (Шелестова, 2006:18):

– учням даються базові відомості про конкретні види професійної діяльності;

– моделюються основні елементи різних видів професійної діяльності;

– визначається рівень готовності учнів до виконання проб;

– забезпечуються умови для якісного виконання професійних проб.

У процесі різних професійних проб у школярів актуалізуються отримані знання й уявлення про конкретні сфери професійної діяльності, формуються початкові професійні вміння і погляди на себе як суб'єкта професійної діяльності. В основу професійних проб професор С. Фукуяма поклав ідеї, згідно з якими найважливішим етапом у профорієнтації виступає професійна проба. Під час виконання професійних проб учень отримує досвід роботи з професії, яка в подальшому може бути обрана на все життя. Учень намагається визначити, чи відповідає характер обраної діяльності його здібностям та умінням (Шелестова, 2006:18).

На сучасному етапі учитель трудового навчання є основним, хто здійснює профорієнтаційну роботу і найбільш підготовлений до організації та реалізації професійних проб. Наприклад, програма професійної проби з деревообробки (8–9 класи) (за авторством М.С. Янцура, А.І. Войтенка) містить два етапи: підготовчий та практичний. Вона передбачає вивчення теоретичних відомостей, пов'язаних з професіями та спеціальностями, які є характерними для деревообробної промисловості (наприклад, столяр, верстатник з деревообробки), професіографічну екскурсію на деревообробне підприємство або перегляд фільмів з подальшим обговоренням. Учні самостійно вивчають будову основних вузлів промислових верстатів, обслуговування деревообробних верстатів, правила безпеки. Далі учні підбирають інструменти, заготовки для виготовлення виробу за технологічною карткою. На основі заповненої учнем технологічної картки та самостійно підібраних інструментів і пристроїв виконується виготовлення виробу. Приділяється особлива

увага на заняттях правилам охорони праці, проти-пожежної безпеки, виробничої санітарії та гігієни праці (Янцур, 2012: 83-85 б).

Висновки. Таким чином, використання різних форм та методів з метою активізації професійного самовизначення на уроках трудового навчання

має безперечний вплив на вибір професії учнями, оскільки на уроці вони можуть «приміряти» на себе різні професії. У процесі професійних проб учні отримують досвід роботи з обраної професії і намагаються визначити, чи відповідає характер цієї діяльності їх здібностям та умінням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Браславська О. Активізація професійного самовизначення учнів у закладах загальної середньої освіти. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2018/1/4.pdf (дата звернення: 23.03.2021).
2. Мосол Н. О., Бондар Г. О. Сучасні методи активізації професійного самовизначення старшокласників. *Проблеми сучасної психології*. № 1 (15). 2019. С. 88-93. URL: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/395-Article%20Text-726-1-10-20200720.pdf> (дата звернення: 23.03.2021).
3. Опачко М. В., Сагарда В. В. Теорія і практика профорієнтаційної діяльності педагога: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво УжДУ, 2000. 114 с.
4. Пильтяй О. М. Інноваційні підходи з профорієнтації на уроках трудового навчання. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*: зб. наук. праць. Вип. 1(19). 2019. С. 94–101.
5. Професійне самовизначення старшокласників: методичний посібник / упоряд. Л. Шелестова. Київ: Вид. дім «Шкіл. світ», 2006. 128 с.
6. Пряжнікова Е. Ю., Пряжников Н. С. Профорієнтація: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 496 с.
7. Янцур М.С. Професійна активізація учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Наукові записки РДГУ*. Вип. 11 (54). 2015. С. 187-194. URL: file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Ozfm_2015_11_58-2.pdf (дата звернення: 23.03.2021).
8. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 464 с.
9. Янцур М. С. Практикум з професійної орієнтації і методики профорієнтаційної роботи. Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 216 с.

REFERENCES

1. Braslavskva O. Aktyvizatsiia profesiinoho samovyznachennia uchniv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Activation of professional self-determination of students in general secondary education institutions] URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2018/1/4.pdf
2. Mosol N.O., Bondar H.O. Suchasni metody aktyvizatsii profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Modern methods of activating professional self-determination of high school students] *Problemy suchasnoi psykholohii*. № 1 (15). 2019. pp. 88-93. URL: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/395-Article%20Text-726-1-10-20200720.pdf>
3. Opachko M.V., Saharda V.V. Teoriia i praktyka proforiientatsiinoi diialnosti pedahoha: navchalno-metodychnyi posibnyk [Theory and practice of career guidance of a teacher]. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhDU, 2000. 114 p. [in Ukrainian].
4. Pyltiai O.M. Innovatsiini pidkhody z proforiientatsii na urokakh trudovoho navchannia [Innovative approaches to career guidance in labor training lessons]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*: zb. nauk. prats. Vyp. 1(19). 2019. pp. 94-101. [in Ukrainian].
5. Profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv: metodychnyi posibnyk [Professional self-determination of high school students] / uporiad. L. Shelestova. Kyiv: Vyd. dim «Shkil. svit», 2006. 128 p. [in Ukrainian].
6. Priazhnykova E.Iu., Priazhnykov N.S. Proforyentatsiia: ucheb. posobyie dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi [Career guidance]. Moskva: Yzdatelskyi tsentr «Akademyia», 2005. 496 p. [in Russian].
7. Iantsur M.S. Profesiina aktyvizatsiia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Professional activation of students of secondary schools]. *Naukovi zapysky RDHU*. Vyp. 11 (54). 2015. Pp. 187-194. URL: file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Ozfm_2015_11_58-2.pdf
8. Iantsur M.S. Profesiina oriientatsiia i metodyka proforiientatsiinoi roboty. Kurs lektsii. Navchalnyi posibnyk [Professional orientation and methods of career guidance work. Course of lectures]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2012. 464 p. [in Ukrainian].
9. Iantsur M.S. Praktykum z profesiinoi oriientatsii i metodyky proforiientatsiinoi roboty [Workshop on vocational guidance and methods of career guidance work]. *Navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2012. 216 p. [in Ukrainian].